

Припутень Д.С.

к.ю.н.,

доцент кафедри державноправових дисциплін і адміністрування
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ОЗНАКИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПРИМУСУ В СЛУЖБОВОМУ ПРАВІ

Постановка проблеми. Варто методологічно скорегувати дослідження потенціалу адміністративного примусу, щоб дати його визначення, комплексно підійти до аналізу всіх його властивостей, одночасно порівнюючи їх із рисами схожих адміністративно-правових інститутів і, узагальнивши результати, сформулювати поняття примусу.

Ознаками адміністративного примусу як складової частини соціального, державно-правового примусу є такі:

– він є об'єктивно необхідним методом, цілеспрямованим способом поведінки, набором певних дій і засобів, які повторюються й сприяють вирішенню завдань соціального, державного управління; він застосовується на базі переконання у сфері реалізації виконавчо-розпорядчої діяльності держави;

– офіційний, державно-владний характер; застосування примусу здійснюється лише від імені держави вповноваженими державними органами та їх посадовими особами в процесі реалізації ними державно-владних повноважень, звідси й відповідний характер примусової діяльності. Суб'єктами застосування адміністративно-примусових заходів є, як правило, органи виконавчо-розпорядчої влади, контрольно-наглядові органи. М. Данількевич навіть класифікує їх: виконавчі органи, уповноважені на здійснення правоохоронної функції в галузі державного управління (органи внутрішніх справ, державні інспекції), і виконавчі органи, які наділені спеціальними повноваженнями щодо здійснення адміністративної влади [7, с. 109]. Із метою залучення громадян до охорони громадського порядку держава може надавати певним громадським

формуванням (наприклад з охорони громадського порядку й державного кордону [16]) право застосовувати адміністративно-примусові заходи щодо фізичних і юридичних осіб за дорученням держави у встановлених законодавством випадках і, як правило, під державним контролем. Суб'єкти застосування адміністративного примусу в службовому праві України утворюють досить широке коло, взаємодоповнюють один одного й утворюють систему, в якій можна навіть виділити дві підсистеми, побудовані за різними принципами, а саме: територіальну (органи й особи, які реалізують свої адміністративно-примусові повноваження в межах певних адміністративно-територіальних одиниць) і галузево-функціональну (органи й особи, які реалізують свої адміністративно-примусові повноваження під час реалізації правоохоронної функції в межах певної галузі).

Наявність державно-владного характеру адміністративного примусу все ж не дає підстав для його ототожнення з адміністративною (виконавчо-розпорядчою) владою й адміністративною діяльністю. Якщо воля владарюючого в зазначеній сфері відносин сприймається підвладними як справедливе веління, яке збігається з їхньою волею, має місце владарювання шляхом адміністративного переконання, якщо ні – то адміністративного примусу. Останній є лише одним із методів здійснення адміністративної влади, як і одним із методів здійснення адміністративної діяльності – специфічної виконавчо-розпорядчої, підзаконної, державно-владної діяльності органів поліції з організації та здійснення охорони громадського порядку, забезпечення

громадської безпеки, попередження та припинення злочинів та інших правопорушень [1, с. 8]. Здійснення адміністративної влади й адміністративної діяльності передбачає можливість використання адміністративного примусу поряд з іншими методами й зовсім не означає його реальне застосування в кожному конкретному випадку.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що значна кількість науковців акцентує увагу саме на специфіці адміністративно-примусової діяльності певних державних органів. Наприклад, А. Комзюк виробив теорію адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції [14], В. Чабан, В. Єгупенко, О. Салманова акцентують увагу на адміністративному примусі в діяльності органів ДАІ [8; 18; 21], А. Сергєєв – на адміністративному примусі в діяльності підрозділів місцевої міліції щодо охорони громадянського порядку, Ю. Кінаш – на адміністративному примусі в діяльності органів у сфері гарантування безпеки у вугільних шахтах [9], О. Баклан – на адміністративному примусі в діяльності органів охорони праці [2], С. Баранов, В. Комзюк – на адміністративному примусі в діяльності митних органів [3; 15]. Зарубіжні вчені-юристи також звертають увагу або на специфіку використання адміністративного примусу в діяльності окремих державних органів (переважно росіяни – на адміністративний примус у діяльності митних органів (О. Тедтоєв), органів ДІБДР (А. Белов), податкових органів (К. Хомич)), або на загальнотеоретичні питання (наприклад, Б. Жетписбаєв у праці «Теоретические проблемы административного принуждения в Республике Казахстан»). Оскільки застосування адміністративного примусу в діяльності конкретних державних органів має свою специфіку, а узагальнених досліджень поки що немає (дослідження Д. Бахраха й Т. Козирєвої вже надто застаріли), це суттєво ускладнює дослідження потенціалу адміністративного примусу в сучасних умовах державотворення й правотворення в Україні.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті – розглянути ознаки та здійснити класифікацію примусу в службовому праві.

Виклад основного матеріалу. Важливою є кількість осіб, щодо яких здійснюється застосування адміністративно-примусових заходів. Серед них не лише фізичні, а й юридичні особи різноманітних форм власності й організаційно-правових форм, зокрема й органи державної виконавчої влади, місцевого самоврядування.

Має місце також відсутність службового підпорядкування між суб'єктами застосування адміністративно-примусових заходів (активними учасниками) й особами, щодо яких здійснюється застосування зазначених заходів (їх можна назвати пасивними учасниками відповідних правовідносин, оскільки саме їхня поведінка є об'єктом певного впливу).

Специфіка юридико-фактичних підстав застосування. На наявності цієї ознаки адміністративного примусу слід наголосити окремо, оскільки вона є характерною лише для цього виду державно-правового примусу. Для будь-яких інших видів державно-примусової діяльності єдиною юридико-фактичною підставою є протиправне діяння, і за його відсутності взагалі немає легальної бази для застосування державного примусу. Адміністративно-примусові заходи можуть застосовуватися як під час учинення протиправних діянь, так і за настання особливих умов, передбачених у законодавстві (епідемії, епізоотії, стихійні лиха, катастрофи техногенного характеру й інші надзвичайні (В. Колпаков називає їх екстремальними [13; 4]) обставини), коли відповідні заходи застосовуються з метою попередження виникнення тих чи інших шкідливих (небезпечних) наслідків, для їх локалізації, а також для профілактики протиправних діянь. Ю. Кінаш юридико-фактичною підставою для застосування заходів адміністративного примусу вважає вчинення чи загрозу вчинення правопорушень, а також інших небажаних для суспільства й держави аномалій [9, с. 10].

Як правильно зазначає Т. Коломоєць, наявність правопорушення не є суворо обов'язковою підставою адміністративного примусу, саме тому його не можна ототожнювати з адміністративною відповідальністю, на відміну від інших видів державно-правового примусу, які за своєю сутністю відповідають певному виду юридичної відповідальності (наприклад кримінальний примус практично рівнозначний кримінальній відповідальності) [10, с. 121].

Адміністративна відповідальність і адміністративний примус – різні правові явища, однак стосовно їх співвідношення в адміністративно-правовій літературі в різні історичні періоди висловлювалися й інші погляди. Так, наприклад, Д. Бахрах відзначає, що адміністративний примус застосовується лише до адміністративного правопорушення й тим самим майже ототожнюється з адміністративною відповідальністю як реакцією держави на відповідну поведінку. Саме тому, на його думку, не варто характеризувати як примусові приписи, які зобов'язують, наприклад, деяких хворих осіб пройти курс лікування чи з'явитися для медичного обстеження. Неправильно також веління, які містять певні заборони чи обмеження, змішувати з адміністративно-примусовими заходами (наприклад, закриття кордонів у зв'язку із будь-якими надзвичайними обставинами, заборона руху транспорту та пішоходів на певних вулицях тощо [5, с. 30–31]). Аналогічної думки дотримується й З. Гладун, який зазначає, що «адміністративний примус – це особливий вид державного примусу, який полягає в застосуванні суб'єктами державного управління (правомочними державними органами чи посадовими особами) передбаченої нормами адміністративного права системи примусових заходів (психологічного чи фізичного характеру) щодо підконтрольних їм об'єктів у зв'язку з учиненням останніми неправомірних дій (адміністративних проступків)» [6, с. 92].

Д. Бахрах обов'язково пов'яже адміністративний примус із фактом правопорушення,

тим самим асоціює його з адміністративною відповідальністю, із чим погодитися не можна, оскільки адміністративна відповідальність – реакція держави лише на адміністративне правопорушення, а адміністративний примус – система різноманітних заходів фізичного чи психічного впливу щодо фізичних чи юридичних осіб, що застосовуються вповноваженими державними органами як за наявності протиправних діянь, так і за умов їх відсутності (у випадках настання визначених у законодавстві надзвичайних обставин).

Отже, з одного боку, адміністративна відповідальність та адміністративний примус співвідносяться між собою як частина й ціле, а поняття «адміністративний примус» значно ширше за поняття «адміністративна відповідальність», інакше кажучи, адміністративна відповідальність є частиною адміністративного примусу. З іншого боку, адміністративна відповідальність може бути наслідком і кримінального примусу.

Багатоаспектна цільова спрямованість адміністративного примусу. Він передбачає не лише реакцію на правопорушення, а й їх превенцію, припинення, попередження та боротьбу з екстремальними подіями, тобто можна говорити про поєднання ретроспективного та перспективного аспектів мети адміністративного примусу. Мета тут узагалі визначається як «передбачення у свідомості результату, на досягнення якого спрямовані дії» [20, с. 512]. Формування та вибір мети є початковим пунктом будь-якої діяльності, необхідною передумовою ефективності існування будь-якого інституту. Як правильно зазначає О. Бандурка, «ніщо не може так негативно вплинути на всю діяльність, як неправильне цілепокладання» [12, с. 13]. Відповідні тези є прийнятними й стосовно будь-якого з різновидів державно-правового примусу, зокрема й адміністративного примусу. Його метою є той результат, на досягнення якого спрямовуються зусилля державних органів і їх посадових осіб, наділених відповідними повноваженнями щодо застосування адміні-

стративно-примусових заходів. У контексті розширення в Україні зон «свободи особи в її стосунках із органами державної влади», визнання особи «найвищою соціальною цінністю держави» (ст. 3 Конституції України), перенесення акценту в діяльності державних органів із тотального втручання в життя особи на «служіння» її інтересам мета адміністративного примусу, як і пріоритети використання його потенціалу, суттєво змінюються.

У меті відповідного різновиду державно-правового примусу об'єктивуються потреби й інтереси особи й держави. Нині особі в Україні надаються й гарантуються достатні можливості для вільного вибору моделі поведінки в її стосунках із державою. У випадках же недотримання нею загальнообов'язкових правил поведінки, тобто виникнення протиріч між колективною волею, інтересами держави й волею окремих осіб, які ставлять перед собою протиправну мету, яку вони здійснюють або бажають здійснити протиправним шляхом, держава отримує реальну можливість легально примусити особу виконати приписи задля забезпечення правопорядку, законності, належного розвитку суспільства. Адміністративний примус за цих умов виступає як «метод розв'язання таких протиріч». Він, з одного боку, є невід'ємною складовою частиною здійснення державної влади, її методом, а в підсумку – основною ознакою держави в цілому. З іншого боку, він є не самоціллю, а наслідком певної поведінки різних соціальних суб'єктів, поведінки, яка відхиляється від вимог правових норм, становить загрозу відносинам, що цими нормами регулюються й охороняються, і застосовується з метою усунення («зняття») такої поведінки [14, с. 28]. У той же час слід зазначити, що, на відміну від усіх інших різновидів державно-правового примусу, адміністративний примус не збігається з відповідним видом юридичної відповідальності (адміністративні стягнення, а тепер і заходи відповідальності за порушення адміністративних установлень є лише однією зі складових частин примусу),

а тому і його мета не може дорівнювати лише меті адміністративної відповідальності. Окрім вищезазначеної складової частини, він містить ще декілька складників, має ускладнену, так би мовити, поліструктурну будову, що в сукупності формує мету всього різновиду державно-правового примусу. Специфіка різновиду примусу в цілому й усіх його складових частин, як уже зазначалося, визначається особливістю всіх його ознак, їх взаємовпливом, взаємозв'язком. Відповідно й специфіка його мети зумовлена особливостями та впливом на неї всіх інших його ознак.

Мета адміністративного примусу складна, включає в себе кілька складових частин, а саме: попереджувально-виховну, припиняючу та каральну, які деталізуються в попередженні, припиненні протиправних діянь і надзвичайних умов, локалізації їхніх наслідків, створенні необхідних ситуацій для можливого в майбутньому притягнення винних осіб до відповідальності, забезпеченні провадження в справах про правопорушення, у покаранні, перевихованні правопорушників. Ці три складові частини (виділені умовно) взаємодоповнюють одна одну й у сукупності утворюють єдине ціле – мету адміністративного (хоча назва вже не повною мірою відповідає змісту) примусу. Зміна акцентів у стосунках особи й держави зумовила й відповідну зміну пріоритетів у використанні потенціалу цього різновиду державно-правового примусу, ролі й значенні складових частин його мети. Він повинен використовуватися насамперед для попередження будь-яких протиправних дій, надзвичайних ситуацій, забезпечення прав, свобод осіб у їх стосунках із державою, і лише у випадках наявності загрози правопорядку, законності, належному розвитку суспільства увагу слід акцентувати на каральному складнику його мети. Як слушно визначено в Рекомендаціях Міжнародної науково-практичної конференції «Адміністративне право в контексті європейського вибору України» (6–7 лютого 2004 року, м. Київ), «застосування адміністративного примусу вважається

крайнім засобом впливу, який ґрунтується на принципах пріоритету прав і свобод людини, відповідності (пропорційності) і достатності, а також на чітко визначеній процесуальності» [19, с. 28].

У цьому контексті слід сказати й про взаємозв'язок мети відповідного примусу та його ефективності. Поняття ефективності правової категорії в правовій літературі розглядається по-різному. Одні вчені-юристи ототожнюють її з обґрунтованістю, доцільністю та результативністю; інші – пов'язують із досягненням поставленої мети та із використанням для цього мінімальних витрат матеріальних коштів, людської енергії, часу; треті розглядають як оптимальний варіант поведінки, необхідний для досягнення певної мети; четверті – як досягнення найбільшого результату щодо поставленої мети; п'яті – як максимально корисний для суспільства результат тощо [18, с. 32].

Отже, можна спостерігати різноплановість у визначенні ефективності. Ефективність адміністративного примусу повинна вказувати на його якісну характеристику, яка визначається результатами застосування. Оскільки адміністративний примус передбачає фізичний і психічний вплив на особу, розрахований на досягнення раніше запланованого результату, то співвідношення запланованого (мети) і досягнутого (результату) і дає якісну характеристику відповідного різновиду державно-правового примусу. Саме тому під час визначення ефективності адміністративного примусу слід, підтримавши погляди відповідної групи вчених-юристів, розглядати її як ступінь досягнення мети, передбаченої законодавцем [18, с. 33–34]. Визначення мети адміністративного примусу є хоча й важливим, однак лише вихідним моментом у дослідженні його ефективності. Необхідно практично підтвердити її досягнення. Саме тому важливо встановити результати дії адміністративного примусу (зовнішніх форм його прояву) у трьох напрямках: попереджувально-виховному, припиняючому та каральному.

Співвідношення одержаних результатів із поставленою метою й дає можливість визначити ефективність адміністративного примусу шляхом використання формули, запропонованої М. Савіним для визначення ефективності адміністративних штрафів, однак повністю прийнятної й для адміністративного примусу: $E = P : M$, де E – ефективність, P – результати, M – мета.

У той же час не потрібно вважати, що ця формула дозволяє визначити «чистий ефект» адміністративного примусу. Вона – абстракція, оскільки на формування результату використання адміністративного примусу додатково впливають численні позитивні та негативні фактори, що також зумовлює використання для вивчення ефективності адміністративного примусу системного аналізу її умов, критеріїв і показників.

Умова ефективності адміністративного примусу – «обставина (або їх сукупність), від наявності чи зміни якої залежить сама ефективність або її рівень, величина коефіцієнта ефективності» [18, с. 43]. Серед умов ефективності адміністративного примусу можна виділити такі: урахування загальних принципів регулювання в процесі примусово-нормотворчої діяльності; дотримання в процесі примусово-нормотворчої діяльності правил законодавчої техніки; інформованість адресатів про зміст правових приписів, які передбачають засади застосування примусових заходів; режим законності тощо.

Усі вищезазначені умови мають загальний характер, а отже, є необхідними для ефективності будь-якого з різновидів державно-правового примусу. Адміністративний примус у службовому праві є специфічним різновидом, що й зумовлює наявність низки особливих (конкретних) умов у службовому праві його ефективності, які мають самостійний характер.

Отже, особливі (конкретні) умови ефективності адміністративного примусу в службовому праві умовно можна поділити на дві групи: умови, пов'язані з діяльністю щодо

встановлення засад використання потенціалу цього різновиду державно-правового примусу; умови, пов'язані з примусовозастосовною діяльністю.

До першої групи слід віднести такі:

1) наявність законодавства про адміністративний примус. Нині в Україні засади використання потенціалу адміністративного примусу визначаються численними, різноманітними за юридичною силою нормативно-правовими актами (Кодексом України про адміністративні правопорушення, Митним кодексом України, Законом України від 02 липня 2015 р. «Про національну поліцію» тощо). Нормативне підґрунтя існування цього різновиду державно-правового примусу в нашій державі досить об'ємне й розпорошене, що цілком логічно зумовлює наявність неузгодженості деяких його положень, а інколи й узагалі прогалин, що також негативно впливає на ефективність використання ресурсу самого адміністративного примусу [11, с. 79].

Так, наприклад, у численних нормативно-правових актах, які визначають засади застосування адміністративного примусу, відсутнє не те що визначення його поняття, а й узагалі використання самого терміна «адміністративний примус». Лише інколи вживається термін «адміністративний вплив», який не можна цілком ототожнювати з примусом, адже про адміністративний вплив можна говорити також у випадках застосування низки заходів переконання. Іншими словами, термін «адміністративний примус» не має, так би мовити, «офіційного статусу» в законодавстві [14, с. 21]. Цей недолік із метою усунення термінологічної плутанини слід усунути одночасно з іншим – розпорошеністю нормативних засад існування адміністративного примусу. Для підвищення ефективності адміністративного примусу слід удосконалити одну з її особливих умов, а саме забезпечити існування кодифікованого акта (у вигляді складової частини Адміністративного процедурного кодексу України), який би визначав засади використання потенціалу цього різно-

виду державно-правового примусу, що позитивно вплинуло б як на всю примусовонормотворчу, примусовозастосовчу діяльність держави, так і на процес ознайомлення з відповідним законодавством будь-яких осіб;

2) інформованість суб'єктів правовідносин про чинне законодавство про адміністративний примус. «...У формуванні соціально необхідної правової орієнтації визначальну роль відіграє пізнавальний компонент формування індивідуальної правової психології. На її підставі народжується емоційний компонент, коли індивід не тільки раціонально сприймає обов'язки, а й емоційно співвідносить свої вимоги з ними» [17, с. 47]. Це положення є характерним і для інформованості про законодавство про адміністративний примус.

Для ефективності адміністративного примусу важливою є поінформованість суб'єктів правовідносин про засади його застосування, що дозволить їм узгоджувати свою поведінку з вимогами правових приписів і сприятиме виробленню готовності діяти в дозволених напрямках. Поінформованість суб'єктів про законодавство про адміністративний примус відіграє роль стимулюючого фактора, для чого з метою підвищення ефективності відповідного примусу слід активніше залучати засоби масової інформації, проводити правову пропаганду.

До другої групи умов варто віднести такі:

1) оперативність процедури застосування адміністративного примусу. Для попередження (уже не кажучи про припинення) протиправних діянь, надзвичайних ситуацій, локалізації їх наслідків, забезпечення притягнення в майбутньому винних осіб до відповідальності тривалі терміни неприйнятні, оскільки реакція держави в таких випадках повинна бути негайною. Оперативність застосування адміністративно-примусового засобу сприяє посиленню емоційного компонента формування індивідуальної правової орієнтації. Це залежить від того, наскільки швидко виникають правові почуття, збуджувачами яких виступає процедура застосування від-

повідного примусового заходу. Попереджувально-виховний, припиняючий і каральний ефекти адміністративного примусу зменшуються, а можливо, і зводяться нанівець через тривалий час. Саме тому ефективність адміністративного примусу безпосередньо пов'язана з оперативністю його використання;

2) спрощеність використання адміністративного примусу. Негайна реакція держави на протиправне діяння (на будь-якій стадії) чи на надзвичайну ситуацію не може супроводжуватися ускладненими процесуальними діями, надмірним паперовим оформленням. Саме тому цілком логічною є спрощеність процедури використання адміністративного примусу, яка безпосередньо впливає й на його ефективність;

3) послідовність і гнучкість адміністративно-примусової практики, що полягає в її уніфікації за різними критеріями (підставами, суб'єктами тощо), в умінні посадових осіб органів, уповноважених застосовувати адміністративно-примусові заходи, оперативно реагувати на будь-які зміни, які відбуваються в державі;

4) авторитет суб'єктів публічної адміністрації, уповноважених використовувати потенціал адміністративного примусу. Однією зі спеціальних ознак адміністративного примусу є численність і розмаїття органів (осіб), уповноважених його застосовувати, які в переважній своїй більшості є, згідно з чинним законодавством України, правоохоронними, хоча, як правильно зазначає А. Комзюк, термін англосаксонської правової теорії й практики "low enforcement agency",

який у вітчизняній юридичній літературі зазвичай перекладається як «правоохоронний чи правозастосовчий орган», у суворому розумінні означає «правопримусовий орган» (англійське "enforcement" – тиск, примус, примусовий) [14; 15]. Чимала їх кількість уже протягом тривалого часу досить ефективно використовує у своїй роботі потенціал адміністративного примусу, узагальнює відповідну практику, має авторитет. У той же час є й такі, в діяльності яких виявляється чимало недоліків, що знижує авторитет усієї системи органів, а отже, і ефективність адміністративного примусу. Проблема підвищення авторитету органів, уповноважених застосовувати адміністративний примус, безпосередньо пов'язана з ефективністю самого адміністративного примусу і є досить актуальною. Саме тому доцільним вбачається реформування системи органів, уповноважених використовувати адміністративний примус, щоб максимально зменшити їх кількість, посилити принцип спеціалізації в їхній діяльності.

Висновки. Серед інших умов ефективності адміністративного примусу в службовому праві чинне місце також посідають режим законності, дотримання в процесі примусово-встановлюючої діяльності правил законодавчої техніки, поєднання адміністративного примусу з іншими видами примусу й ін., однак увагу слід акцентувати на тому, що ефективність адміністративного примусу варто розглядати також із позицій результативності його застосування, тобто інтерес викликають критерії та показники ефективності адміністративного примусу.

Анотація

У статті висвітлено ознаки та класифікацію примусу в службовому праві. Доведено, що особливі (конкретні) умови ефективності адміністративного примусу в службовому праві умовно можна поділити на дві групи: умови, пов'язані з діяльністю щодо встановлення засад використання потенціалу цього різновиду державно-правового примусу; умови, пов'язані з примусовозастосовчою діяльністю.

Ключові слова: адміністративний примус, ознака, класифікація, службове право, превентивний характер, примус.

Анотація

В статті освітлені ознаки і класифікація примусу в службовому праві. Доказано, що особливі (конкретні) умови ефективності адміністративного примусу в службовому праві умовно можна розділити на дві групи: умови, пов'язані з діяльністю по встановленню основ використання потенціала цієї різновидності державно-правового примусу; умови, пов'язані з примусово-применительною діяльністю.

Ключевые слова: адміністративне примус, ознака, класифікація, службове право, превентивний характер, примус.

Pryputen D.S. Features and classification of coercion in public service law

Summary

The article highlights the features and classification of coercion in the civil service law. It is proved that special (concrete) conditions of the effectiveness of administrative coercion in the service law can be conditionally divided into two groups: the conditions associated with the activity in establishing the principles of the use of the potential of this variety of state legal coercion; conditions related to coercive activity.

Key words: administrative coercion, sign, classification, service law, preventive character, coercion.

Список використаних джерел:

1. Адміністративна діяльність. Частина особлива: Підручник / За заг. ред. проф. О. Бандурки. Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, «ЕСПАДА», 2000. 368 с.
2. Баклан О. Контрольно-наглядова діяльність та адміністративний примус у сфері охорони праці (на матеріалах підрозділів державного нагляду за охороною праці Головного штабу МВС України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Національна академія внутрішніх справ України. К., 2000. 16 с.
3. Баранов С. Попередження адміністративних правопорушень, що посягають на митні відносини: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2001. 227 с.
4. Безсмертний Є. Адміністративно-запобіжні заходи, що застосовуються органами внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ун-т внутр. справ. Харків, 1997. 16 с.
5. Братусь С. Юридическая ответственность и законность (очерк теории). М.: Городец-издат, 2001. 208 с.
6. Гладун З. Адміністративне право України: навчальний посібник. Тернопіль: Карт-бланш, 2004. 579 с.
7. Данількевич М. Адміністративне право України. Навчальний посібник. Дніпропетровськ, 2001. 134 с.
8. Ступенко А. Заходи запобігання та припинення адміністративних правопорушень на транспорті органами ДАІ МВС України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Національна юридична академія імені Я. Мудрого. Харків, 2002. 19 с.
9. Кінаш Ю. Засоби адміністративного примусу у сфері забезпечення безпеки у вугільних шахтах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Національна академія державної податкової служби України. Ірпінь, 2003. 17 с.
10. Коломоець Т. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07; Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005. 455 с.
11. Коломоець Т. Ефективність адміністративного примусу – обов'язкова умова використання його потенціалу. Підприємництво, господарство і право. 2003. № 12. С. 78–81.

12. Коломоець Т. Щодо питання визначення мети адміністративного примусу в публічному праві України. Підприємництво, господарство і право. 2004. № 1. С. 12–15.
13. Колпаков В. Адміністративне право України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 1999. 736 с.
14. Комзюк А. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації: монографія / За заг. ред. проф. О. Бандурки. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 336 с.
15. Комзюк В. Адміністративно-правові засоби здійснення митної справи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2003. 20 с.
16. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22 червня 2000 р. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 40. Ст. 338.
17. Саввин М. Административный штраф. М., 1984. 112 с.
18. Салманова О. Адміністративно-правові засоби забезпечення міліцією безпеки дорожнього руху: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2002. 19 с.
19. Тимошук В. Адміністративне право в контексті європейського вибору України (з міжнародної конференції). Право України. 2004. № 3. С. 25–28.
20. Философский словарь / Под ред. И. Фролова. М.: Политиздат, 1991. 560 с.
21. Чабан В. Акти адміністративного примусу в діяльності міліції України. Навчальний посібник. К.: Атіка, 2002. 144 с.